

Özgün Makale

Erken Cumhuriyet Edebiyatının Kanonik Bir Figürü Olarak Namık Kemal¹ Namık Kemal as a Canonic Figure of Turkish Literature in the Early Republican Era

İrfan KARAKOÇ*

Öz

Bu makalede Namık Kemal'in kişiliği, yaşamı ve eserlerinin gerçekliğinden / neye tekabül ettiğinden çok, bunların özellikle Cumhuriyet'in erken dönem yazarları ve edebiyat eleştirmenleri tarafından "Türk Edebiyatı"nın inşasında (ya mitleştirerek ya da değersizleştirerek) nasıl kullanıldığı üzerinde durulacaktır. Böylelikle onun özellikle Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatı kanonunda ne denli önemli olduğu gösterilmeye çalışılacak, üzerine en çok çalışma yapılmış bu "edebiyat" ve "siyaset" figürünün hangi yönleriyle "inşa" ve "itham" edildiği araştırılacaktır. Bu bağlamda Namık Kemal'in eserlerinin yanı sıra, yazdıkları ve temsil ettikleriyle Türk edebiyatı tarihinin yazımında önemli etkileri olan İsmail Habip Sevük, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, Hasan Âli Yücel, Kemal Tahir, Sadettin Nüzhet Ergun, Necip Fazıl, Peyami Safa, Nâzım Hikmet, Nihal Atsız ve Suad Derviş gibi yazar ve edebiyat tarihçilerinin metinleri tarihselleştirilmeye ve incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet Dönemi, Milliyetçilik, Edebiyat, Kanon, Namık Kemal.

Abstract

In this article, rather than the reality of Namık Kemal's personality, life, and works, the focus will be on how they were used in the construction of "Turkish Literature" (either mythologized or devalued) by the early Republican era politician writers and literary critics. Thus, an attempt will be made to demonstrate how important he is, especially in terms of the canon of Turkish literature of the Republic period, and to investigate in what aspects this "literary" and "political" figure, which has been extensively studied, was "constructed" and "accused." In this context, along with Namık Kemal, the texts of writers and literary historians such as İsmail Habip Sevük, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, Hasan Âli Yücel, Kemal Tahir, Sadettin Nüzhet Ergun, Necip Fazıl, Peyami Safa, Nâzım Hikmet, Nihal Atsız and Suad Derviş, who have had significant influences on the establishment of the Turkish literary canon through their writings and representations, will be examined.

¹ Makalenin başvuru tarihi: 16.10.2023. Makalenin kabul tarihi: 12.11.2023.

Yazarın "Ulus-devletleşme Süreci ve Türk Edebiyatının İnşası" adlı (Bilkent, 2012) doktora tezinden üretilmiştir.

* Dr.Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, irfan.karakoc@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5455-1391.

Keywords: Keywords: Early Republican Era, Nationalism, Literature, Literary Canon, Namık Kemal.

Giris: Erken Cumhuriyet'in Osmanlı Bir Proto-Aydını

Namık Kemal'in Cumhuriyetin kültür politikalarına yön veren siyasetçi ve yazarlar tarafından seçilmesindeki en büyük etkenlerin başında, onun Osmanlı edebiyatında yapmaya çalıştığı değişim ve "eski"nin karşısında "cedid" bir edebiyatı var etme gayreti gelir. "Vatan şairi"nin bu gayretlerinin özellikle yeni bir edebiyat yaratma isteği içinde bulunan Cumhuriyet elitleri tarafından belirli yönleriyle öne çıkarılarak kullanılması, Türk edebiyatı tarihi açısından önemli bir konu olarak belirmektedir. Gerçekten de tek parti yönetimi döneminde Namık Kemal üzerine yapılan araştırmalar ve yayımlanan kitaplar dikkat çekicidir. Tespit edilebildiği kadarıyla 1923-1950 yılları arasında, bir kısmı küçük hacimlerde olsa da, Namık Kemal üzerine tam 32 kitap yayımlanmıştır.² Bu nedenlerle öncelikle Namık Kemal'in yeni devletin kültür politikalarına da uygun düşen (ya da düşürülen) fikirleri irdelenmelidir. Bu fikirlerin başında elbette onun şiddetli bir "eski edebiyat" muhalifi oluşu, bu edebiyata yönelttiği eleştiriler ve en önemlisi de örnek alınan "Batı" karşısında "millî"lik endişesini hararetle taşıması gelmektedir. Batı karşısında hem edebiyat hem de medeniyet bağlamında kabullenici olmasına rağmen "millî" olanı işlevsel bir tarzda savunması, Namık Kemal'i, Osmanlı-Türk modernleşmesinin "ikircikli/çelişkili" tutumunu temel refleksleriyle göstermesi açısından önemli kılmaktadır. Çünkü Kemal, Batı'nın kendisi için model olduğunu bildiği kadar bu modelliğin/arzunun, Osmanlı edebiyatı için (bu edebiyat "yeni" dahi olsa) aynı zamanda bir gecikmişlik duygusunu getirdiğinin de farkındadır. Bu farkındalık onun hemen bütün eserlerini, fikirlerini de önemli bir ölçüde etkileyecektir.³ Batı ile "efkâr-ı atîka" arasında kurulan ilişkinin "âftâb" (güneş), "müntehâ" (sonlanma/bitiş), "kıyamet", "tagayyür" (değişim), "inkılâbât" ve nihayet "sadme"⁴ (çarpma) kelimeleriyle ifadesi, bu ilişkinin kaçınılmazlığını ve gücünü açıkça gösterir. Bu güç, ironik bir biçimde başat, imrenilecek modele duyulan hasetin varlığını, bu da millî/Osmanlı olanı vurgulamak ve yüceltmek ihtiyacını sürekli olarak besleyecek ve eleştirmen özneyi "ifrat"a kaçan diğer "müfrit" Batıcılardan ayıracaktır. Böylelikle Namık Kemal, bu yaklaşma ve kaçınımlarıyla eserlerini ve eleştiri pratiğini kuran bir yazar olarak yeni Cumhuriyet'in aydınları ve siyasetçileri için işlevsel bir örnek teşkil edecektir.

Osmanlı edebiyatının gelişimini, alegorik yapısını, mazmunlar sistemini, dilini, tür çeşitliliğini homojenleştiren, tarihselliğini göz ardı ederek karikatürize eden Namık Kemal,⁵ inkılâplar

² Bunlar arasında *Namık Kemal Hayatı ve Eserleri* (1948) adlı bir kitap da yer alır. Çalışma Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalının ilk doktora tezidir ve alanın önemli ismi Mehmet Kaplan tarafından 1942 yılında yazılmıştır. Araştırmacıların ilgisi hâlâ sürmektedir. Yazarın adını taşıyan Namık Kemal Üniversitesi'nin, 2010 yılında Başbakanlık Tanıtma Fonu Kurulunun da katkılarıyla düzenlediği uluslararası sempozyumda tam 107 bildiri sunulmuş, bildiriler iki cilt halinde yayımlanmıştır (Tavukçu ve Tilbe, 2010).

³ Bu bağlamda *Bahar-ı Dâniş* tercümesine yazdığı "Mukaddime"deki (1874) şu satırlar, yazarın bahsedilen düşünceleri "temsîl" etmesi açısından değerlidir: "Bir iki asırdan beri cânib-i magribden ziyâ-pâş-ı zuhûr olan âftâb-ı mârifet ki efkâr-ı atîka âleminin müntehâ-yı devâm ve ibtidâ-yı kıyâmetine delâlettir. Tabiatıyla buralara dahi neşr-i nûr etmeğe başladığından her şeyde bir hayli tagayyür göründü. Bu inkılâbâtın mülkümüzce en büyük sadmesine uğrayan şey ise edebiyattır." (s. 5).

⁴ Namık Kemal'in 1883 yılında yazdığı *Celâleddin Harzemşah* piyesinin ünlü "Mukaddime"sinde yer alan aşağıdaki bölüm bu yorumumuza açıklama gücüne sahiptir. Bu cümleler, Türk edebiyatı tarih yazımında, "Cumhuriyet edebiyatı" üzerine yapılan incelemelerde, Osmanlı/divan edebiyatının "ne olduğu"nu anlatmak için sıkça tekrarlanan bir örnek olarak kullanılmıştır: "Divânlarımızdan biri mütâla'a olunurken insan, muhtevî olduğu hayâlâtı zihninde tecessüm ettirse etrafını ma'den elli, deniz gönüllü, ayağını Zuhâl'in tepesine basmış, hançerini Merîh'in göğsüne saplamış memdûhlar, feleği tersine çevirmiş de kadeh diye önüne koymuş, cehennemi alevlendirmiş ve dağ diye göğsüne yapıştırmış, bağırıkça 'arş-ı 'âlâ sarsılır, ağladıkça dünyâ kan tûfânlarına gark olur 'âşiklar, boyu serviden uzun, beli kıldan ince, ağı zerreden ufak, kılıç kaşlı, kargı kirpikli, geyik gözlü, yılan saçlı ma'şûkalarla mâl-a-mâl göreceğinden kendini devler, gulyâbâniler 'âleminde zanneder", (Namık Kemal, 1305/1889-1890, s. 3).

⁵ Bu konuda çok sayıda birincil ve ikincil kaynak bulunabilir fakat özellikle bkz. Behçet Kemal (1933, s.83), Kâzım Nami (1933, s. 15), Yaşar Nabi (1933, ss. 82-83), Kemalettin Kami (1933 s. 83), Enis Behiç (1933, ss. 84-85), Kolcu (1993) ve Armağan (2011).

yapmış yeni devletin edebiyatının “ne olmaması” gerektiği konusunda verilen örneklerde, ders kitaplarında/müfredatta otuzlu yıllara hâkim olan hece-aruz tartışmalarında sıklıkla başvurulacak bir retoriğe sahiptir. Bu konuda dönemin dolaşımında olan fikirlerini gösteren ve temsil gücü bakımından da önem taşıyan, yeni devletin yaptığı ilk “Türkçe ve Edebiyat Muallimleri Kongresi” da anılmalıdır. 3-21 Ağustos 1930 tarihleri arasında Ankara’da toplanan kongre, özellikle Ahmet Hamdi Bey’le (Tanpınar) birlikte bazı yazarların, divan edebiyatının lise müfredatından kaldırılmasını isteyen teklifiyle büyük tartışmalara sahne olmuştur. Dönemin edebiyat eğitiminin “mihveri”ni divan edebiyatının teşkil ettiğini belirten Halil Vedat Bey, bu edebiyatı “şekilden ibaret, zihnî ve marazî” olarak tanımlarken Kâzım Nami Bey de “bizim hakikî edebiyatımızın divan edebiyatı olmadığı”nı, bu nedenle “edebiyat tedrisatına başka bir mecra verilmesi lâzım geldiğini” söyler (aktaran Ahmet Kutsi, 1930, s. 97). Ahmet Kutsi’nin [Tecer] *Görüş* dergisinde “Eski ve Yeni Edebiyat” başlığıyla yayımladığı kongre notlarına göre eski edebiyat muhaliflerinin söylemi şu satırlarda ifade bulur:

Garp bizi değiştiriyor. Dünden ayrılıyor. Yeni kıymetler peşindeyiz. Eski kıymetlerin hepsini sıkı bir elekten geçirmek mecburiyeti var. Eski edebiyat acaba bugün de yaşayan beşerî kıymetleri mi ihtiva ediyor? Niçin onu terk etmek istemiyoruz? Yahut bu edebiyat millî dehamızı mı ifade ediyor. Hayır, divan edebiyatı millî dehayı ifade etmiyor; o sadece iskolastik bir zihniyetin hâkim olduğu devirlerin, bu zihniyetin inkişafına müsait olan muhitlerin mahsulüdür. (s. 104, özgün imla*)

Namık Kemal’in kurmaya çalıştığı yeni edebiyatın prensipleriyle, önce yeni Türk devletinin tahayyül ettiği edebiyatın, daha sonra da bu tahayyülün gerçekleştirilip modern Türk edebiyatına devrettiği sonuçları arasında dikkate değer bir bağ vardır.

Eski edebiyat karşıtlığı, kendi yazılarında başaramamasına rağmen gazete aracılığıyla “sade” bir dil arayışı, dilin bir milletin en önemli ayırıcı vasfı olduğu, Fars edebiyatına ağır eleştirileri, Abdülhamid yönetimine muhalefeti, polemikçi üslubu ve en önemlisi “vatan” edebiyatının kurucusu ve ısrarlı savunucusu olması, Namık Kemal’i erken Cumhuriyet yöneticilerinin, yazarlarının göz ardı edemeyeceği bir karakter haline getirmiştir. Bu yönleriyle Namık Kemal, erken Cumhuriyet’in ideallerinin birçoğunu dile getiren öncü (proto) bir aydın görüntüsündedir. Bu Namık Kemal imgesinin oluşumu, Osmanlı İmparatorluğu’nun içinde bulunduğu durumla ilgili olmakla birlikte, kendi mitini yaratan bir şahsiyete sahip olmasından da kaynaklanmaktadır. Şinasi’den hemen sonra gazetelerde yazdığı ve oldukça büyük bir yekûn tutan edebî-siyâsi yazılarla, aldığı ve çoğu defa sürgünle başlayan-sonuçlanan devlet görevleriyle, yazdığı polemik yazıları ve kitaplarıyla, yüzlerce mektupla ve en önemlisi “vatan” mefhumu üzerine yazdığı şiirlerle oluşmuş bir Namık Kemal imgesidir bahsettiğimiziz.⁶

Yeni bir devlet kuran, toplumsal ve kültürel alanlarda birçok inkılâplar yapan siyaset ve kültür politikaları belirleyicileri, bu değişimi desteklemek ve yansıtmak görevini yüklenecik bir edebiyat/sanat ortamı da yaratmak istemektedirler. Fakat istedikleri edebiyatı inşa ederken planı bir türlü sabitleyememekte “toplum için mi, sanat için mi sanat?”, “halk edebiyatı mı halkçı bir edebiyat mı?”, “inkılâp edebiyatı mı inkılâpçı bir edebiyat mı?” nihayet “millî bir edebiyat mı, evrensel bir edebiyat mı?” tartışmalarıyla kendilerini sıvasız, eksik, yarım kalmış bir inşaatın önünde bulmaktadırlar. Bu bağlamda “yeni bir edebiyat”ın temsilcisi olan ve “tanzim” ettiğiyle “tahrib” ettiklerini güçlü bir şekilde gösteren Namık Kemal, zorlu-polemikçi tavrının da getirdiği

* Yazı boyunca 1930’ların metinlerinden yapılan alıntılarda dönemin imlasına bağlı kalınmıştır. (ed.n.)

⁶ Namık Kemal’le şiirleri arasına giren ve şair hakkındaki genel kabulleri “tahkim” eden bu imgenin analizi ve eleştirisi için bkz. Özgül (2014).

imgeyle, önemli bir “prototip” olarak, yönetici elit ve yazarın önünde atıf yapılmak için durmaktadır. Bu prototipin en çok atıf yapılan metinleri, Cumhuriyet’in en büyük inkılâplarının da sebebi olan “dil” konusunda yazdıklarını içerenlerdir.

Namık Kemal, “lisan” üzerine yazdıklarıyla erken Cumhuriyet yazarlarının gözdesidir. Örneğin Ziyaettin Fahri (1939), İstanbul Üniversitesinde verdiği bir konferansta Namık Kemal’i dile ait düşündükleriyle sorunu 1928 inkılâbına ulaştıran kişi, Türkçülerin de dil sahasındaki mürşidi olarak görür: “1928’e kadar vakit vakit devam eden harf meselesi, bu suretle onun eseridir. Harflerin ihtiva ettiği lisana ait meseleleri de Namık Kemal derli toplu bir surette düşündü. Türkçeye vermek istediği şekil, onu lisan sahasındaki türkçülerin mürşidi addettirecek kadar ehemmiyetlidir” (s. 391). Yazarın yüzüncü doğum yıldönümünde Ülkü dergisinde yayımlanan “Nâmık Kemal ve Yaşayan Tarafları” (1940) yazısında ise üslûbu biraz daha sert ve öfkeli. Ziyaettin Fahri, muhtemelen 1930’lu yılların ilk yarısında denenen “Öztürkçeleştirme” hareketine atıfla “Türkçeye küstahça ve fantezist müdahaleler vuku’ buldukça sâhibsiz yâni hakiyki muharrirsiz olan türkçe de bu müdalalelerden aşındıkça, Nâmık Kemal’i yâdetmekdeki menfaat hissesi o nisbetde artmaktadır” (s. 295) der ve yine çözüm olarak N. Kemal’i gösterir: “Nâmık Kemal’in gerek kullandığı lisan, gerek kullanılmasını istediği, ve Buhâralı tarafından bile anlaşılmasını temenni ettiği lisan siyâseti ne kadar kuvvetlidir! Lisan mes’elesinde vakit geçirmeden Nâmık Kemal’in yolunu tâkib etmediğimiz takdirde, onu daha çok hasretle yâdetmek zaruretleri karşısında kalacağız” der (s. 296). İsmail Habib’in (Sevük), gayreti de farklı değildir. Sevük (1935), Namık Kemal’in dil hakkındaki sözlerini “görüş kuvveti”yle gelecekteki harf inkılabına bağlar: “Siz Namık Kemal’in görüşündeki kuvvete ve millî benliğindeki azamete bakınız ki son harf inkılâbımızla dil heyetinin lisanımız hakkında, türkçenin hâkimiyeti esasına müstenit vazettiği kaidelerden başlıcalarını Namık Kemal o makalelerinde vazıhan ortaya koymuştu” (s. 124).

Anakronik Bakışlarla Namık Kemal ve İmgesi

Tek parti yönetimi boyunca Namık Kemal’le ilgili yayınları ve kurulan Namık Kemal imgesini bazı temel faktörler beslemektedir. Siyaset ve rejimin önceliklerinin yer değiştirmesi, kültür politikalarını yönetenlerin temelde aynı ama bazı ayrıntılarda kişisel farklılıkları (Hasan Âli Yücel örneğinde olduğu gibi), rejimin ilk yıllarında kullanabildiği aygıtlarla devlete hâkim bir partinin yönetiminden tarih ve kültür politikalarıyla (Türk Tarih Tezi ve Dil İnkılâbı) Türk-İslâm sentezine doğru evrilen sarmal bir kültürel hayatın oluşumu, bu etkenleri küçük revizyonlara tâbî tutsa da, bahsettiğimiz imge pek değişmemiştir.

Birinci faktörü vatan ve hürriyet şairi olarak Namık Kemal’in övgüsü, yaptıkları ve yazdıklarının cumhuriyet inkılâplarının öncülü olarak yorumlanması belirler. Bu düşünceyi besleyen veriler ise şöyle sıralanabilir: Namık Kemal’in vatan ve hürriyet mefhumunu yücelten şiirler, mektuplar, makaleler yazması, tiyatroyu, romanı ve Batılı edebiyat türlerini özellikle toplumsal amaç doğrultusunda “yerelleştirerek” kullanmaya çalışması, dile ve dilin millet olmadaki önemine yaptığı vurgu, istibdat yönetimine karşı çıkışı ve sürgünlerle cezalandırılışı, Cumhuriyet idare şekline yakın olan meşrûfî yönetimi istemesi, yerel sermayenin, şirketleşmenin önemini vurgulaması, Batı medeniyetinin önemini kavraması ve en önemlisi bu medeniyetin olumlu vasıflarının millî olana “temellük” ve “tebdil”ine verdiği önem.

Yukarıda verilen özelliklerin yine tam da rejimin, özellikle erken Cumhuriyet’in, istedikleriyle, istediği toplum arzusuyla çatışma içerisinde olduğunun iddia edilmesi ise ikinci faktörü belirler. Bu belirlenimde elbette yeni rejimin yıllara göre artan veya azalan hassasiyetleri, ulus-devletleş-

me sürecinde karşılaşılan sorunlar, inkılâpların halka yayılması gayretleri gibi başlıklar etkilidir. Bu başlıklarda karşılaşılan zorluklar ya da başarılar yani erken Cumhuriyet'in temel "rûkn"lerine uygunluk ya da çelişme durumları dönemin kültür politikalarında da temel belirleyicidir. Buradan hareketle yukarıda bahsedilen birinci faktörün karşısında yer alan görüş, Kemal'e atfedilen bir nevi "kurucu" yazar figürünü yine inkılâp Türkiye'sinin kaygılarıyla sorgular. Bu sorgulamada (hatta suçlamalarda) ise şu argümanlar öne çıkar: Namık Kemal'in "vatan"ının Osmanlı, hatta İslâm toprakları olması ("Git vatan Kâbede siyâha bürün!"), "millet"ten bahsettiğinde "Osmanlı milleti"ni kastetmesi, istibdada karşı çıkarken padişahlık sistemine değil, "hürriyet"i engelleyen padişaha karşı çıkması, "Türk" kelimesinden çok "Osmanlı" kelimesini kullanması, edebiyatta yenilik arzusuna rağmen "eski"ye bağlı kalması, "Türk milleti"nden çok "İslâm ümmeti"ni önemsemesi, "Türk milliyetçisi" olmaktan çok "İslâm ittihatçısı" olması, istediği inkılâpları "gelecek"te değil "mazi"de araması ve Avrupa medeniyetine hayran olmasına rağmen onun "milliyet" esaslarını benimsememesi.

Bu etkenleri dönemin yazarları üzerinden örnekleyelim. İlk olarak Namık Kemal "övgüsü"ne bakalım ve onun fikirlerinin yeni rejimin hangi öğeleriyle "bağdaştırıldığı"ni tespit edelim.

Cumhuriyet devrinde Namık Kemal hakkında yazılan ilk kitaplardan biri olan *Namık Kemal Hayatı ve Eserleri*'nde Kemalettin Şükrü (1931), onun eserlerinin "Kemal namını edebiyat tarihimizde bir şan ve zafer âbidesi gibi ipkaya kâfi" olacağını söyler, çünkü o "kahramanlık, vatanperverlik, fedakârlık gibi ulvî hasletleri gayet tesirli ve canlı sahifelerde yaşatarak milletin fikir ve vicdanını yükselt[miştir]." (s. 91).⁷

Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem [Bolayır] da yazdıklarıyla vatan şairinin erken Cumhuriyet dönemindeki imgesine önemli katkılarda bulunur. "Maarif Vekâleti Millî Talim ve Terbiye Dairesinin 16/5/1929 tarih ve 1367 numaralı emrile 3000 nüsha tab'edil[en]" (iç kapak) 1930 tarihli *Namık Kemal* isimli kitabından şu satırlar bize bu konuda bazı ipuçları verecektir: "Namık Kemal ateşli, cazibeli, coşkun bir edip, zulme yıldırımlar indiren, kalpleri yerinden oynatan, kalemi elinde kılıç gibi kullanan ve mamafih güneş kadar bariz hakikatler yazan bir vatanperverdi" (Ali Ekrem, 1930, s. 23). Talim ve Terbiye Heyeti'nce lise öğrencileri için Ali Ekrem'e özel olarak hazırlanan kitapta dil ve Türklük vurgusu yine ön plandadır: "Kemal'in üslûbu da kalbi kadar türktür ve kimse onun kadar türkçe yazamamıştır" (s. 26). Edebiyatın vatan hizmetinde bir araç olarak kullanımını "[l]âkin o şiiri de bir 'gaye' değil, bir 'vasıta' telâkki etmiş ve bütün vicdanü irfanile siyasiyat sahasında vatan hizmetine atılmıştır" (s. 27) sözleriyle belirtilir. Ali Ekrem, Kemal'in eski taraftarlarına karşı yazdıklarını ise edebiyattan çok Osmanlı yönetici "güruhu"na yönlendiren bir üslubu benimseyerek yorumlar: "Edebiyat ve siyasiyatta olan muarızlarını, o köhne efkârü hissiyat taraftarı, vatan muhabbetinden mahrum, mutabasbıs, menfaatperest, hasılı Türk milletinin feyzü ikbaline düşman güruha lüzum gördükçe yazdığı mektuplar ise bu herifleri başlarına yağdırdığı yıldırımlarla yerin dibine geçirecek mahiyette olurdu" (s. 33). Yeni cumhuriyetin edebiyat kamusu, inkılâpların yapılageldiği bir ortamda duymaya âşına olduğu eski-yeni karşılaştırmalarını bu kitapta da bolca görür. İstibdat-hürriyet, cehalet-irfan, taassup-hakikat

⁷ Tam bu noktada yazarla ilgili birçok konferansta, anma gününde, makalede, kitapta alıntılanacak olan ve Namık Kemal mitinin oluşumunda işlevsel bir rol oynayan bir telgraftan söz etmek gerekir. "II. İnönü zaferi üzerine Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem'in tebrik telgrafına cevap (10.IV.1921)" başlığı ve "İstihbarat zâbiti vasıtasıyla Dersaadet'te Namık Kemal zade Ali Ekrem Bey'e, 10.IV.337 (1921)" ithafile Mustafa Kemal tarafından Ali Ekrem Bolayır'a gönderilen telgraf şöyledir: "Anadolu'nun ruhu, bütün feyz i mukavemetini âbâ i tarihinden almıştır. Bize bu mukaddes feyzi nefheden ervah i ecdad arasından mükerrer babanızın pek büyük mevkii vardır. Mecruh vatanın halâs ü istiklâli için ölmek yolunda bugünkü nesle tâlim i fedakârî eden büyük Kemal hakkında tekrar i tâzimata vesile olan telgrafnamenize arz ı şükran ı mahsu[s] eylerim efendim. Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal" (Atatürk, 1972, ss. 131-132) (vurgu bana ait).

(s. 33) karşıtlıklarının tarafları (Osmanlı-Cumhuriyet) zihinlerde “zaten” bellidir. Ve eski edebiyat muhalifliği: “Muarrızlarının, hasımlarının eserlerine yazdığı” tenkitlerde Kemal amanvermez bir “muhacim”dir ve tarafsız olmaktan çok uzaktır, çünkü “o ‘edebiyatı kadîme’yi kökünden sökmeğe, yerin dibine geçirmeğe karar vermişti; vatanın selâmetini bunda görüyordu. Bu gayeye irişmek için ne lâzımsa yaptı; tedrice riayet, kendi liyakatini ispat, nazariyelerini teyit, nihayet kudemaya tapınanlara hücum!” (s. 35).

Kanaat Kütüphanesi’nin “Millî Kütüphane Külliyyatı” serisinden yayımladığı *Namık Kemal*’de ise İsmail Hikmet (Ertaylan) (1932), Kemal’i “sabık” devletin “zalim padişahları” karşısında konumlandırır. Cümlelerin ilkokul kitaplarından tanıdığımız bir retorikle kuruluşu ise okunmaya değerdir: “O, hakikî bir vatan fedaisidir. Babalarının, analarının zalim padişahlardan çektiklerini dinleye dinleye çocukluğunu geçiren Kemal, yaşadığı müddetce, canından ziyade sevdiği vatandaşlarının yine o zalim padişahlardan çektiklerini inleye inleye bu çok sevdiği, çok emeller, çok dilekler beslediği vatanına gözlerini, yaşlarla dolu olarak, bir daha açmamak üzere kapadı” (s. 3). Bu kısmı, klasik Türkoloji eğitiminde üzerinde önemle durulan Yahya Kemal’in sözleriyle bitirelim. “Akıncılar” şairi, Namık Kemal’in yüzüncü doğum yılı dönümü olan 21 Aralık 1940 tarihinde Vatan gazetesi başmuharriri Ahmed Emin Yalman’a bir röportaj verir. Şair bu konuşmada, Kemal’in nesri, siyasi çehresi, meydan adamlığı, sert ahlâkı üzerine konuştuktan ve onun özlediği hürriyetin artık “tahakkuk ettiğini” belirttiikten sonra yazarın “millî tarafı”na değinir: “Bütün millî tarihimize bizim milliyetimizi, tam bir âyarda temsil etmiş beş on şahsiyet varsa, biri de Namık Kemal’dir. Eseri iyi okunursa ve verdiği hava iyi idrâk edilirse, hemen göze çarpar ki, Namık Kemal bizim milliyetimizi, gayr-i şuûrî olarak, tam anlaşılması lâzımgeldiği gibi anlamıştı” (aktaran Şerif Hulûsi, 1941, ss. 448-449). Konuşmada yazar üzerinden Cumhuriyet dönemine yapılan anakronik projeksiyon (özlenen hürriyetin tahakkuku, “bizim milliyetimiz”in döneme tekabül eden şekliyle anlaşılması) açıktır ve aslında “politik”tir.

Bu örneklerden sonra özellikle dönem içerisinde yayımlanmış edebiyat tarihlerinde Namık Kemal’in nasıl konumlandırıldığını irdeleyelim. İlk olarak “Yeni Türk Edebiyatı” alanının öncü edebiyat tarihçilerinden olan *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*’nin (1925) yazarı İsmail Habib Sevük’e bakalım. “Tanzimat Edebiyatı”⁸ dönemlendirmesinin de isim sahibi olan Sevük, *Edebî Yeniliğimiz*’in (1935) daha ilk sayfalarında “mesele bir edebiyat telâkkisi işi değil, bütün milliyet ve bütün bir medeniyet davasıdır” (s. 8) diyerek kitabın ana mihverini zaten açıklar. Edebiyatın milliyetin dili olduğunu belirten yazar, “Namık Kemal neye bu kadar sıcak, millî vicdan için neye o kadar sevimlidir?” diye sorar ve cevaplar:

Çünkü o millî ruhun bir ifadesiydi, o, bir türkçüdür, türkçü de değil türkçülüğün özüdür, türkçülüğü tedvin etmediği, türk kelimesini sarahatle ileri sürerek türkçülük yapmadığı halde, o, bunu yapanlardan ve kendilerini türkçülük bayraktarı sananlardan bile daha koyu, daha hakikî; yalnız isimle, sulbile değil asıl ruhile, ruhunun kaynıyan heyecanı, heyecanının şahlanan imanile en öz bir Türktür! (ss. 123-124)

Sevük’ün bu sözlerinin, Sadettin Nüzhet’in Namık Kemal’e saldıran kitabına bir tepki olduğu düşünülebilir, fakat kendi kitabında yazara ayırdığı 44 sayfalık bölümdeki söylemi de araştırma kitabından çok bir propaganda diline sahiptir. Örneğin yazar, vatan şairinin eserinden bir bölüm alıntıladıktan sonra okura heyecanla şöyle seslenir:

Hamaset, hamaset... Vatan için kahramanlık, millet için mertlik, hürriyet için fedakârlık; her şeyi göze alan bir hamaset. Bu işleri yapmak için ‘kendime kimi nümune ittihaz edeyim?’

⁸ Bu kullanımı sorgulayan önemli bir yazı için bkz. Akün (1977a) ve Akün (1977b).

diye mi düşünüyorsun? Hiç düşünme. Sen de sana bu şiiri yazan gibi hareket et. Sen de vatan davası, millet davası, hürriyet davası olduğu zaman sana bu şiiri yazan gibi haykır, hep böyle haykır. (s. 107)

Sevük, adı geçen kitabının yanı sıra 1951 yılında yayımlanan *Tanzimat Devri Edebiyatı*'nda da Kemal'i bir "tenkitçi" gibi değil "eski edebiyat"a saldıran bir savaşçı gibi sunar. Her iki kitabın da ilgili bölümlerinin kelime kadrosu ("mücadele" "mücadele", "batırmak", "muzaffer etmek", "kuvvet", "mağlûp olmak", "amansız bir gülle", "mızraklı bir süvari savletile [saldırmak]") yazarın eleştiri pratiğinin temel itkilerini açıklar mahiyettedir.

Erken Cumhuriyet'in üretken araştırmacılarından diğer bir isim de Ağâh Sırrı'dır (Levend). Aynı zamanda eğitimci de olan yazar, 1934 yılında basılan *Edebiyat Tarihi Dersleri: Tanzimat Edebiyatı* adlı kitabında vatan sevgisini, feragati, haksızlığa boyun eğmemeyi Kemal'in manzumelelerinden öğrendiğimizi belirttikten sonra (ss. 97-98) aslında dönemin yazarlarında hep hissedilen karşıt değerli/çiftedeğerli (*ambivalent*) bir durumu yansıtan ifadeler kullanır:

Bütün bu manzumeler bize herşeyden evel, zulme karşı ilk defa haykıran, hürriyete kavuşmağa can atan, mert ve fedakâr bir insanın sesini duyurmaktadır. Edebiyatımızda ilk duyulan bu kahraman sesin kıymetini, insan, artık şiir ve san'at ölçülerile tartmağa lüzum görmüyor. Bu manzumelerde, müslümanlığı ve Osmanlılığı hedef bilen, ve Türklüğü ancak bu çerçeve içinde gören bir şairin gayret ve hamleleri göze çarpar. İşte bu devir muharrirlerinin umdeler ve akideleri budur. Namık Kemal, bunu en samimî bir doğrulukla ve ilâve edelim ki, beyhude bir gayretle ifadeye çalışmıştır. Şimdi anlıyoruz ki, bu mefhumlar, o gün bile, dayanılabilecek ve güvenilebilecek birer kuvvet olmaktan çoktan çıkmıştı. (s. 104)

Bu satırlarda bir yandan eleştiri öznesini öven, "dikkatsiz" bir övgüde ise öznesinin günün "değerleriyle", siyasetiyle çatışan içerikteki metinlerini onaylama tehlikesini sezen ve bundan kaçınan, bu nedenle de hep gizli bir "ama" ile yazan eleştirmen halet-i ruhiyesi hissedilir. Aynı zorunlu çiftedeğerli durumu özellikle dönem yazarlarının Osmanlı edebiyatı karşısındaki tutumlarında da görürüz. Örneğin iki ayrı edebiyat tarihçisinin şu satırlarının, aslında çok da yüzeyde olan, alt metinleri bu iddiayı örnekleyecektir:

İşte Kemal'in mücahidliğindeki asıl büyüklük burada, tenkidindeki asıl azamet bu noktadadır, eski şiiri bütün ruhunla seveceksin, eski büyük şairlere içinden en derin takdirlerle tapacaksın, fakat gayen için, eskiyi yıkmak ve yeniye kurmak için millet hakkında hayırlı olduğunu bildiğin ulvî maksad için en aziz sevgilini de çiğneyip geçeceksin: Gel de bunu yapmanı beğenme! (Sevük, 1935, s. 115)

Namık Kemal bizde nadir görülen faziletlerden birine daha sahiptir: Onun kayıtsız ve şartsız olarak fikrinin adamı olduğunu söylemek istiyorum. Eski şiirimiz karşısındaki vaziyeti bunu çok iyi gösterir. Dil, şiir anlayışı, tasavvufî ve hikemî mazmunlara olan iptilâsı velhasıl bütün zevki onu eskiye bağlıyordu. Hemen denilebilir ki Avrupalı şiire hiç temas etmemiş ve onu anlamamıştı. Bununla beraber her fırsatta eskiye hücum etti. *Tahrîbi Harabat* ve *Takibi Harabat*'ta bu hücumu haksızlığa kadar götürdü. Bazı tenkit eserlerinde bunu da geçti, âdeta yırtıcı oldu. Ve bütün bunları her hamlesinin asıl kendine doğru olduğunu bile bile yapıyordu. *Tahrîbi Harabat*'ı okurken daima gözümün önüne tırnaklarını etine geçirmiş bir adam gelir. Zayıf bulunduğunu bildiği bir noktada kendi kendisini yenmenin verdiği lezzet baştan aşağı bu eserleri doldurur. (Tanpınar, 1942, s. 29)

Kemal'in *Tahrîb-i Harabât ve Ta'kîb*'de Ziya Paşa'ya yaptığı acımasız eleştiriye kendisine de yönelterek, karşı çıktığı halde eski edebiyattan kopmaması, aynı mazmunlar ve kelimelerle dü-

şünme itiyadını eleştirmesini, Tanpınar “fazilet” olarak niteler. Bu “fazilet”in ifade edilişi aslında, öğretmen / profesör / eleştirmen olan *Huzur* yazarının yani kendisinin de içinde bulunduğu durumu göstermektedir.⁹

Bu örnekleri, sonraki yıllarda yayımlanmış kitap, makale ve özellikle halkevlerinde verilmiş konferanslardan yapılacak alıntılarla çoğaltmak zor olmayacaktır.¹⁰ Yukarıda bahsettiğimiz birinci grubun sistematik eleştirisini, konuya yine erken Cumhuriyet’in amaçları çerçevesinden bakarak yapan, dönemin bütünlüklü tek eserinin sahibi Sadettin Nüzhet’in [Ergun] satırlarından izlemeye çalışalım. *Namık Kemal Hayatı ve Şiirleri* adlı bu monografi, dönem içerisinde yayımlanan birçok kitaba kaynaklık etmesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu kaynaklık ya birinci faktörü savunanların (Namık Kemal övgüsü) cevapları ya da bu övgüyü eleştirenlerin desteği şeklinde görülür. Nitekim önceki satırlarda da belirtildiği gibi İsmail Habib’in tavrı bu yöndedir. Zaten, yazar *Edebî Yeniliğimiz*’in 1940 baskısında yer alan “Namık Kemal” bölümünün “Hakkındaki Eserler” kısmında da bunu kanıtlar. Sevük, Sadettin Nüzhet’in kitabından bahisle şöyle der: “Namık Kemal’in hayatı hakkındaki bütün malûmatı ve Kemal’in hemen bütün şiirlerini bir araya toplayan bu eser bu bakımdan iyi bir himmet mahsulü ise de Namık Kemal’in –sırf anası cihetinden olan- arnavudluğu üzerinde fazla durmak ve Kemal’in oynadığı dev rolünü tebarüz ettirememek gibi aksak ve hafif tarafları da var” (s. 81). Fakat Türk edebiyatı tarihinin yazımı içerisinde Namık Kemal’e getirilen eleştiri açısından bakıldığında, kitap yine de ayrıksı bir yerde durmaktadır.

Sadettin Nüzhet’e (1933) göre Namık Kemal “vatanperver”dir ama bu alanda ilk değildir. Ayrıca ondaki “vatan” kavramıyla “müttekâmil cemiyetlerdeki vatancılık” arasında bir ilişki yoktur: “Filvaki Kemal’deki vatan mefhumu müttekâmil cemiyetlerdeki vatancılık değildir. Onun manzumeleri yalnız, devlet hududunu düşmanlara karşı muhafaza düşüncesiyle yazılmıştır ve bu eserlerdeki vatan kelimesinde ancak Osmanlı imparatorluğunun toprakları kastedilmiştir” (s. 124).

O, “Osmanlıcı” ve “İslâmcı”ydı, bu yönleri nedeniyle onun “Gazi inkılâbından sonra bir tesir bırakmasına imkân yoktur”:

Namık Kemal, tam manasile bir islâmcı idi. Ernest Renan’ın müslümanlık aleyhinde neşrettiği esere karşı bir müdafaa-name yazması da bunu gösterir. Onun bütün emelleri, bir islâm ittihadı husule getirmektir. Kemal’e göre, Osmanlı devletinin yükselebilmesi, ancak bunun temini ile kabildi, gerek Ziya paşa, gerek Kemal Osmanlı padişahlığının dünya müslümanları kuvvetini dayanarak korunabileceği hayaline kapılmışlardı. (s. 109)

Kemal, milliyetperver bir adam olarak gösterilemez. Onun telâkki ettiği milliyet, Türk milleti değil, ümmet siyaseti ve Osmanlılık camiiyetidir. O, Osmanlılıkta kendisini bir arnavut

⁹ Öztürkçe hareketinin uzun yıllar temsilcisi ve saygı duyulan eleştirmeni olan Nurullah Ataç’ın eski edebiyatla ilgili sözlerini ve itiyadlarını, *Divan Edebiyatı Beyanındadır*’la kendi araştırma alanını “zemm”eden Abdülbaki Gölpınarlı’yı hatırlamak da bu noktada açıklayıcı olacaktır. Dönemin bazı “militan” genç şair ve yazarları (Behçet Kemal Çağlar gibi) dışında birçok yazar, aslında divan edebiyatından hâlâ estetik zevk almakta, hatta döneme ancak kalemlerini zorlayarak ayak uydurmaktadır. Bu konuda Varlık dergisinin özellikle ilk yıllarında yapılan eski şairler, estetik ve klasikler üzerine yapılan tartışmalara bakılabilir. 1930’lu yıllarda ancak ima edilebilen “eskinin de değerli olabileceği” fikri 1940’larda yavaş yavaş “eskinin değerlerini de sahiplenerek evrensele ulaşmak” argümanına dönüşecektir. Bkz. Şinasi Özden’in *Varlık*’ta yaptığı “Millî Edebiyat” anketleri (“Edebî Anketimiz”, 1943-44); Birkan (2019).

¹⁰ Bkz. Nour (1936); Yücebaş (1937); Millî Türk Talebe Birliği (1936); Karatay (1941); Baki (1949). Maarif Vekilliği Müsteşarı İhsan Sungu’nun 1941 yılında Ankara Halkevi’nde verdiği konferanstaki şu sözleri iktidara yakın aydının Namık Kemal’e bakışımı görmemizi sağlayacaktır: “Namık Kemal, Türk inkılâbının ilk büyük kahramanıdır. Eserinin büyüklüğü her türlü tasavvurun üstündedir. Türkçe onun elinde fikir lisanı haline geldi. Hamaset şiirinin lisanımızda ilk yaratıcısı odur. Millete siyasî haklarını ilk defa telkin eden, hürriyet aşkını, zulüm ve istibdat nefretini din haline getiren odur. Memlekette vatan ve milliyet duygusuna ilk defa şuur ve inkişaf veren odur. Türkçe (sic) gazeteyi millî davaların en belîğ bir lisanla müdafaa edildiği hitabet kürsüsü haline getiren odur. Makale, tiyatro, roman, tenkit gibi edebî neveleri dilimizde ilk inkişaf ettiren ve bunları vatan ve millet emrinde ilk çalıştıran odur. hasılı, Türk milletini, cümhuriyet idaresini ve Türk inkılâbını uyanık bir şuur ile candan benimsemeğe hazırlayan büyük vatandaş odur. Büyük vatandaşın aziz hatırası önünde hürmetle eğilelim” (s. 29).

olarak takdim etmekten de çekinmemiştir. Ziya Paşa'yı tenkit maksadile yazdığı Takip'te Ben Arnavudum demektedir. Vatan piyesinin kahramanı olarak seçtiği İslâm Bey de bir Arnavuttur. (s. 113)

Yazara göre Kemal'in eserleri, yazdığı türler arasında ilk ürünler olması açısından önemlidir ve ancak tarihçiler ve Türk dilinin gelişimini izleyenler açısından değerlidir. Son dil inkılabından sonra yaşaması mümkün değildir. Bu yönleriyle de artık tarihin malı olmuştur (ss. 138-139). Ve son olarak Namık Kemal'in dahiliği "Gazi"yle kıyaslanır:

Kemal, katiyan bir dâhi olarak ta gösterilemez. Cihanın alâkasını temin edemeyen, başkalarından mülhem olarak yazı yazan ve saadeti mazinin mefahirinden bulup çıkarmaya çalışan bir adama dâhîlik isnat etmek, nihayet bir hissin ifadesi olabilir, fakat hiç bir vakit hakikatin ifadesi olamaz. Çünkü deha, bir kitleyi dinamik bir tesirle ileri doğru harekete getirmektir. Deha, gerek muayyen bir muhitte ve gerek medenî âlemde kıymet hükümlerini değiştirmek demektir. Dehanın vasfı fârkı orijinalitesidir. Gazi dâhidir; çünkü, Avrupalıların bile gıptasını celbedecek bir devlet kurmuş, hukukî teşkilâtımızı bile onların varamadığı bir şekle kalbetmiş, hatta milletin içtimaî bünyesini büsbütün değiştirmeye muvaffak olmuş kudretli bir inkılâpçıdır. Ve bunlar, hazırlanmış merhalelerin mahsulü değil, kendisinden evvel hiç kimsenin tahayyül bile edemediği inkılaplardır. (ss. 110-111)

Bu iki zıt görüş etrafında şekillenen örneklerin, yeni rejiminin "düstur"ları içerisinde seslendirilmesi anakronik olduğu kadar Türkiye modernleşmesinin temel reflekslerini anlamak açısından da ilginçtir. Bu nedenle, aynı metinlerden iki farklı yaklaşımın (yüceltme ve değersizleştirme) nasıl çıktığı üzerinde düşünmek faydalı olacaktır.

Namık Kemal karşısında "övgü" ve "değersizleştirme" şeklinde beliren bu iki temel eğilimi irdeledikten sonra, Türk edebiyatı tarihlerinde üzerinde fazla durulmayan bir "Namık Kemal Hadisesi"ni çözümlemeye geçebiliriz.

Matbuatta Bir Tartışma ve Namık Kemal Hadisesi

1932-1936 yılları arasında basında ilginç ve önemli bir tartışma cereyan eder. Bu tartışma, Namık Kemal karşısında veya yanında alınan her iki tavrı zaman zaman tetikleme, zaman zaman da konunun mecrasını değiştirmesi nedeniyle oldukça etkilidir. Tartışma dolayısıyla dolaşıma giren yazılar, şiirler, polemikler büyük önem taşımaktadır.

Tartışmayı ateşleyen ilk kıvılcımın Türkiye'de sol hareketin önemli düşünür ve yazarlarından Kerim Sadi'nin 1932 yılında yayımladığı *Namık Kemal: Tarihin Materyalist Telakkisine Göre yahut Tarihi Namık Kemal'in Keşfine Doğru İlk Adım* isimli bir kitapçıktan çıktığı söylenebilir. Yazar, Kemal Tahir'in (1936) aktardığına göre "Namık Kemal palazlanmak üzere olan yerli burjuvazinin pir aşkına davulunu gümlen biridir" der (s. 1). Zaten daha sonra başka mecralara kayacak olsa da bu tartışma, özellikle Namık Kemal'in iktisatla ilgili düşüncelerinden hareketle başlamıştır. Bu kitap, sonraki satırlarda da anlaşılacağı gibi, aslında Türkiye solunun dönem içerisindeki gençlerini yavaş yavaş heyecanlandıracaktır. Kitaptan bir yıl sonra (1933) Sadettin Nüzhet Ergun'un önceki sayfalarda da geniş bir şekilde bahsedilen *Namık Kemal Hayatı ve Şiirleri* monografisi yayımlanır. Hatırlayacak olursak yazar kitabında Namık Kemal'in "Türkçü" değil Osmanlı ve İslâm itihatçısı olduğunu iddia etmektedir. Bu iddia Matbuat Umum Müdürlüğü'nün 29.5.1934 tarihli ve 2444 sayılı "Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilatına ve Vazifelerine Dair Kanun"a dayanarak Şubat 1935'te Namık Kemal'in *Vatan yahud Silistre, Kara Bela ve Zavalh Çocuk* oyunlarını yasaklamasıyla devlet tarafından da onaylanmış gibi görünmektedir. Bu yasaklama daha sonra

bazı yazarlar tarafından da iddialarına delil olarak kullanılacaktır. *Akşam* gazetesinde yayımlanan “Menedilen Piyesler ve Eserler” (25 Şubat 1935) ve “Oynanması Yasak Edilen Piyesler” (28 Şubat 1935) haberlerine göre oyunlar “Cumhuriyet kanunlarına ve ulusal prensiplerimize aykırı” bulunmuştur. Basında çıkan itirazlar karşısında, ki bu itirazlar yasakların “büyük vatanperver şair”e nasıl reva görüldüğü üzerinedir, müdürlüğün İstanbul Bürosu Şefi “Bay Suat” şunları söylemiştir: “Namık Kemal’in *Kara Belâ* ve diğer bir iki piyesi bugünkü kültüre uymayan eski rejimin izlerini taşıyor yerleri bulunduğu için bunların oldukları şekilde sahneye konması münasip görülmemiştir. Nitekim o rejimin izlerini taşıyan Vatan piyesinin de o şekilde oynanmasına müsaade edilmemiştir” (alıntılayan And, 1983, s. 353). Yine *Akşam* gazetesinde “Temsili Menedilen Eserler” başlığıyla (4 Mart 1935) yer alan başka bir haberde ise bu yasağın nedenleri haklı bulunarak şu yorum yapılır: “Herkes bilir ki bu piyeste [*Vatan yahud Silistre*] ‘Padişahım çok yaşa’ ve ‘Yaşasın Osmanlılar’ diyen parçalar vardır. Bu devirde hiçbir tiyatrodaki bu parçalara yer vermek pek gülünç olur. Piyesten bu parçalar kaldırılmış oynanmasına müsaade edilmiştir” (And, 1983, s. 354). Tartışma sürerken Nâzım Hikmet, Peyami Safa’yla atışmaları sırasında yazarın Namık Kemal’le ilgili sözlerini hedef alan “Bir Provokatör Üstünde Hiciv Denemeleri” adlı şiiri yazar. Şiir Yusuf Ziya ile Orhan Seyfi’in çıkardığı *Aydabir* dergisinin ilk sayısında alıntılanır (Eylül 1935). Bunun üzerine olay büyür ve aşağıdaki satırlar nedeniyle özellikle “Türkçü” kesim tarafından büyük bir tepkiyle karşılanır:

Bir düşün oğlum,
 bir düşün, ey, göbekli patron veletlerinin
 ‘Doğru yol’ göstericisi,
 bir düşün ey yetimi Safa,
 bir düşün ve hatırla ki, son defa:
**O, takma aslan yeleli Namık Kemal üstadın senin;
 abanoz ellerinden
 zenci kölesinin
 som altın taslarla şarap içerek
 ve ‘didarı hürriyet’in dizinde
 kendi kendinden geçerek:
 ‘Yüksel ki yerin
 bu yer değildir,
 Dünyaya geliş
 hüner değildir!’ demiş...** (Nâzım Hikmet, 2001, ss. 151-152, vurgular bana ait)

Peyami Safa da “Cingöz Recai’den Nâzım Hikmet’e” başlığıyla, *Hafta* dergisinin 23 Eylül 1935 tarihli sayısında bir cevap yayımlar. Cevap, daha sonraki tepki yazılarında da karşılaşılabilecek olan “Türk büyüklerine hakaret etme”, “Türk düşmanlığı” ve nihayet “vatan hainliği” hitaplarıyla doludur:

Bre toprak altında yatan
 büyük Türk ölülerine çatan
 bre tümen tümen kıtır bom
 bre tümen tümen palavra
 bre işçiye yalan
 ölüye iftira atan
 sağı sola katan

bre kaltaban
bre Türk düşmanı, bre vatan
haini şarlatan!"

Abdülbâki Gölpinarlı ise "Bugünlük senin ağzını kullanacağım" diyerek yine bir şiirle Nâzım'ı eleştirir:

Ulan
Yalancı pehlivan!
'Ölüleri rahat bırak oğlum'
Dedikten sonra bilmem kime çatmak için
Ve birkaç afi satmak için
**Bu millete milliyetini duyuran,
Zulmü, istibdadı, tahakkümü kıran
Büyük Türke, Namık Kemale sövmek
İçtiğin Moskof şarabının neşesinden olsa gerek!**
(...)
Galiba aynaya baktın ki
Takma arslan yeleli
Aksini gördün,
Ey yetim-i vatan!
(...)
Sırtlan tabiatlı nebbaş!
Ulaaan
Boynundan yaralı
Kızılı karalı
Engerek! (alıntılayan Memet Fuat, 2006, s. 173, vurgular bana ait)

Nâzım Hikmet'in sözleri, bazı şiddet çağrılarını da tetiklemiş görünmektedir. Örneğin bir öğretmen, bir kitapçık çıkararak Namık Kemal aleyhinde konuşanların "gebertilmesi" gerektiğini söylerken (aktaran Kemal Tahir, 1936, s. 1) Nihal Atsız (1936) başka bir kitapçıkta gençliği ayaklanmaya çağırır:

Komünist Nâzım Hikmetof ile romancı Peyami Safa'nın aralarında ne geçtiyse geçti. Düne kadar birbirinin dostu ve bedava reklamcısı olan bu iki edib-i şehir bozuşup cilveleştiler [...] Fakat Nâzım Hikmetof Yoldaş bu münakaşayı Türk milliyetperverliği üzerinde tepinmeye yeltenmek için bir vesile yaptı ve Türkiye'nin en büyük adamlarından biri olan Namık Kemal'i arslan postu giymiş olmakla itham etti [...] İstanbul'da bir de 'Milli Türk Talebe Birliği' vardır [...] Türk şairi hakarete uğruyor da bu Türk gençliği sesini çıkarmıyor. Nerde kaldı Namık Kemal için yapılan ihtifaller? [...] Türk işçisi bu deli saçmaları, bu gerdan kırmalar, nara atmalarla mı kurtulacak, bolluğa, tokluğa, sağlığa kavuşacak? Hayır Nâzım Hikmetof Yoldaş! Aç adamlar ne yetimi Safa'nın kırık mızraplı udu, ne de Namık Kemal'in ölüsüyle ve kemikleriyle beslenmek istemiyorlar [...] Aç adamlar iş ve refah istiyor [...] Nâzım Hikmetof Yoldaş! Sarı suratlı afyonkeş Çinlilerle kara suratlı yamyam Habeşlerin davasını güdüyorsan, haydi oraya... Yolun açık olsun. Babıâli Caddesi'nde Habeş davası müdafaa olunamaz. (alıntılayan Memet Fuat, 2006, s. 171)

Bu arada basında karşıt görüşte olanların da yazılarına rastlanır. Konu hakkında tartışmalar sürmektedir ve hep aynı eksendedir. Örneğin Falih Rıfkı Atay 25 İkinciteşrin/Kasım 1935 tarihinde

Cumhuriyet gazetesindeki yazısında “Namık Kemal’in milleti şarklı ve müslümandı, Türk değildi” derken (aktaran Kemal Tahir, 1936, s. 13), Celâl Nuri de bir yazısında Namık Kemal’in tarihçi olmadığını delillerle ispatlamaya çalışır.

Bu tartışmalarla 1935 yılının sonuna gelinmiştir ve yazarın ölümünün 47. yıldönümü nedeniyle 2 Aralık 1935’te İstanbul Üniversitesi “edebiyat kısmı” bir ihtifal düzenler (s. 2). Kemal Tahir, bu ihtifaldeki söylenenleri eleştirerek *Namık Kemal İçin Diyorlar ki* adlı bir anket kitabı yayımlar (1936). Kitapta genç Kemal Tahir; Vâlâ Nûrettin, Hüseyin Cahid, Peyami Safa, Ercüment Ekrem, Saadettin Nüzhet, Kerim Sadi, Dr. Fuad Sabit, Nâzım Hikmet, Hüseyin Avni ve Suad Derviş’le yaptığı röportajlara ve Falih Rıfkı’nın bir gazete yazısına yer verir. Tahir, ismi geçen yazarlara şu soruları sorar: “1. Namık Kemal’in sosyal kanaatleri nelerdir? 2. Namık Kemal’in istediği liberalizm ile bu günkü demokrasi ve liberalizm arasındaki farklar? 3. Namık Kemal’in din, milliyet ve vatan telâkkisi? 4. Namık Kemal neden layık değildi? 5. Edebiyatımızdaki tesirleri ve gazeteciliği? 6. Namık Kemal’in istibdatla yaptığı mücadele bir inkılâbçı karakter taşıyor mu? 7. Bugünkü gençlik Namık Kemal’i neden ideal bir kahraman sayıyor?” (s. 3).

Hemen belirtmek gerekir ki kitap sadece Namık Kemal’i eleştiren yazarlarla yapılan söyleşilerden oluşmamıştır. Fakat röportajlardan genel olarak şu sonuç çıkmaktadır ki, üzerinde bu kadar tartışılan yazarın metinleri çoğunlukla okunmamış, okunanların da okul müfredatında yer alan kıraat kitaplarından hatırlananlar ve bazı ünlü vatan şairlerinden ibaret olmasıdır. Örneğin yazarın fikirlerinin büyük oranda gazete makalelerinde görüldüğü ve bu yazıların birçok defa Ebuuziyya Tevfik tarafından da toplu olarak yayımlandığı düşünülürse Hüseyin Cahid Yalçın’ın verdiği şu cevap şaşırtıcı olacaktır: “KT: Gazeteciliği hakkındaki fikirleriniz? HCY: Gazetelerini tetkik edemedim. Bu neşriyat bizim gençliğimizde artık durdurulmuştu. Biz, gizlice, bulabildiğimizi okuduk” (s. 12). Gazeteci-yazar Vâ-Nû’nun bir soruya verdiği cevapta yapılan tartışmanın zemininin ne kadar boş olduğunu açıkça görürüz: “Zaten Namık Kemal hakkında muayyen bir etüdüm de yoktur. Bu güne kadar Namık Kemal için yapılmış etraflı bir tedkik ve salâhiyyet bir eser mevcut değildir sanıyorum. Namık Kemal’in eserleri toplu bir halde bulunmamaktadır. Hepsini bulup okumak müşküldür. Bilhassa zaman işidir” (s. 5).

Verilen cevaplar arasında dönemin resmî söylemini açıkça kullananlar da yok değildir. Örneğin önceki sayfalarda genel iki eğilimden biri olarak bahsedilen “değersizleştirme” içeren ifadeleri Sadettin Nüzhet’le yapılan söyleşide görebiliriz. Verilen cevap yine karşıtlıklar üzerinden kurulur: “Gençliğin Namık Kemal’e lüzumundan fazla ehemmiyet vermesinin sebebinin bir dürlü anlayamıyorum. O müslümandı biz bugün lâyıktık. O kralcı idi. Bu gün cümhuriyetçiyiz. O ümmetçi idi biz Türküz. Namık Kemal’i fikir bakımından tutmak demek geriye, irticaya gitmek demektir” (s. 18).

Ankete katılanlar arasında dönem içerisinde yaşananlar ve yazar hakkında söylenenleri belki de en iyi şekilde yorumlayan Kerim Sadi olmuştur. Kemal Tahir’in sorularına, Namık Kemal hakkında yazdığı küçük kitapçığın ilgili yerlerini çizerek cevap veren Sadi’nin hükümleri oldukça isabetli görünmektedir:

Namık Kemal’in şahsiyeti hakkında, şimdiye kadar verilen hükümlerin ekserisi enfüsî noktai nazardan verilmiş bu kabil hükümlerdir. Şairi iktisadî-içtimaî temellerinden sökerek, yaşadığı devirden ve bağlı olduğu maddi şartlardan kopararak in abstracto mutalaa edenler, görülüyor ki, onun hakkında objektif yani gayri şahsî ve ilmî değil, belki sadece şahsî ve indî hükümlerle iktifaya mecbur kalmışlardır. (s. 20)

Kemal Tahir'in çıkardığı bu anket kitabından sonra Zahir Güvemli, *Namık Kemal Aleyhine Çıkarılan Bir Anket Dolayısıyla* adlı kitapçıkta (1936), Kemal'i eleştirenleri nankörlükle suçlar. Ankete bir cevap da Millî Türk Talebe Birliği'nin *Namık Kemal* (1936) isimli bir kitabıyla gelir. Kitapta Abdülhak Hâmit, Bâki Gölpinarlı, Nihat Sâmi, Hüseyin Cahit, İsmail Habip, Agâh Sırrı, Atsız, İbrahim Necmi ve Talebe Birliği'nden "bazı arkadaşlar"ın görüş ve yazıları yer alır. Bu kitap üzerine, içinde Kemal Tahir, Suad Derviş ve Ahmed Cevad'ın yazıları olan 1936 Modeli Gençler ve Zavallı Peyami Safa isimli bir karşı cevap kitapçığı da yayımlanır.

Görüldüğü gibi özellikle 1935 ve 1936 yılları arasında, hem sol görüşlü hem Türkçü hem de resmî görüşe yakın yazarlar arasında, zaman zaman kişiselleştirilen, ilginç bir Namık Kemal tartışması geçmiştir. Bu tartışmanın, Kemal karşısında "övgü" ve "değersizleştirme" olarak beliren iki tavrı yer yer etkilemesiyle sadece edebiyat tarihi için değil, Türkiye'de sol ve sağ siyaset tarihi için de büyük önemi vardır.

Namık Kemal üzerinden yürütülen tartışmaları verdikten sonra, özellikle 1940 yılı sonu ve 1941 yılı başında yoğunlaşan, yazarın doğumunun yüzüncü yılı etkinliklerine kısaca bakabiliriz. Bu etkinlikler önemlidir, zira Maarif Vekâleti tarafından özellikle organize edilmekte ve desteklenmektedir. Şerif Hulûsi'nin, *Ülkü* dergisinin İkincikânun/Ocak 1941 tarihli nüshasında "Habberler" başlığı altında yayımladığı "Namık Kemal'in Yüzüncü Yıldönümü ve Matbûât" adlı yazıya göre Namık Kemal'in doğumunun yüzüncü yılıyla ilgili yapılan yayın ve faaliyetler şöyledir:

Nâmık Kemal'in doğuşunun yüzüncü yıldönümü olan 21.XII.1940 Cumartesi günü bütün memleketde mühim tezâhürâta vesile oldu. Ankara radyosu, Ankara Halkevi (22.XII.940), ve memleketdeki bütün Halkevleri, İstanbul Üniversitesi, bütün mektebler konferanslar tertib etdiler. 21.XII.1940 tarihli ve 84 sayılı Yeni Mecmua, Nâmık Kemal'e mekaleler tahsis etdiler, ve ilk sahifelerini onun resimleriyle süslediler. İstanbul'daki Şehir ve İnkılâb vesiykaları müze ve kütübhânesi de bu münâsebetle büyük adamın eserlerinden ve hâtıralarından mürekkebe bir sergi hazırladı. (s. 445)

Fark edileceği gibi anma etkinliklerinin tek elden yönetildiği açıkça görülmektedir. Maarif Vekâleti, vekil Hasan Âli Yücel aracılığıyla bu yıldönümüne çok önem vermiştir. Bakanlık tarafından özellikle Türk Dil Kurumu, İstanbul Üniversitesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine eserler hazırlamaları için "emir" verilmiş bu kurumlara ilgili istekler "resmi yazı"yla ayrıntılı bir şekilde bildirilmiştir. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanlığına gönderilen "Maarif Vekilliğinin 14.6.1940 Tarih ve 2/2701 Numaralı Tezkeresi Sureti" bu noktada gayet nettir:

21 Kânunuevvel 1940 Cumartesi tarihi Namık Kemal'in doğumunun 100 üncü yıldönümüne rastlamaktadır, tekâmül tarihimizde derin izleri bulunan Namık Kemal için bu vesile ile bir eser neşri ve üç yüz sahifeyi geçmemek üzere müessesenizce hazırlanması uygun görülen bu eserde Namık Kemal'in şahsiyetini her bakımdan tebarüz ettirerek tetkiklere yer verilmesi pek münasip olacaktır. Mevzu üzerinde hemen faaliyete geçilerek esere ait plânın 15 temmuz kadar Vekillîğe gönderilmesini ve Vekillikçe bastırılmak üzere müsveltelerinin de nihayet eylül sonuna kadar iki kopye halinde Neşriyat Müdürlüğüne verilmesini reca ederim. Maarif Vekili Yücel. (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1942, s. 8).

Aynı amaçla Türk Dil Kurumuna da "2/2698 sayı ve 14.VI.1940 tarihli" bu yönde bir yazı gönderilmiş, kurum kitabı Necip Fazıl'a ısmarlamıştır. Yazara gönderilen notta eserin planı genel olarak çizilmiş, inkılâpçılığı ve dil üzerindeki rolünün özellikle vurgulanması istenmiştir (Tansel, 1941,

s. 178). Kitap aynı yıl *Nâmık Kemal Şahsı, Eseri, Tesiri* başlığıyla kurum tarafından yayımlanmıştır.¹¹

Şerif Hulûsi'nin (1941) adı geçen yazısında verdiği döküme göre Ankara Radyosunun akşam saatlerindeki yayın akışı ise şöyle gerçekleşmiştir:

21.XII.1940. a. Saat 19.45, Nâmık Kemal'den Şiirler, Nûman Menemencioğlu; b. Saat 21.00, Nâmık Kemal ve Hayatı, İhsan Sungu; c. Saat 21.30, Nâmık Kemal ve Tiyatro, Bedreddin Tuncel; d. Saat 21.45, Âkif Bey Piyesinin Radyofonik Montajı; e. Saat 22.15, Nâmık Kemal ve Vatan, Kâzım Nâmi Duru; f. Saat 20-20.30 ve 20.45-21 Kemal'in Sevdiği Şarkılar, Radyo fasıl heyeti. (s. 450)

Sonuç

Bu çalışmada Cumhuriyet projesinin, edebiyat tarihçileri ve yazarların metinleri aracılığıyla Nâmık Kemal prototipinin inşasına ve eleştirisine nasıl sızdığını ve bu tavrın Türk edebiyat tarihinin yazımına ne şekilde etki ettiğini göstermeye çalıştım. Bu etkinin belirleniminde kesin yargılara varan bütünlüklü sonuçlar aramaktan çok, belirli olduğu düşünülen siyasî ve kültürel etkenlerin daha belirsiz ve küçük ayrıntılarını irdelemeyi hedefledim. Bu doğrultudan baktığımızda onun imgesinin metinlerdeki yansımalarını şöyle gösterebiliriz:

Nâmık Kemal imgesini, “edebiyat eleştirisi” değil, Osmanlı-Türkiye modernleşmesi içerisinde aktif olan siyaset refleksi belirlemiştir. Onun eleştirilmesi veya övülmesi, imgesinin kuruluşu ya da bu imgenin değersizleştirilmesi, ondan yapılan alıntılarının buldukları metnin bütünselliğinden, bağlamından kopararak yapılır. Bu tavır da onun tespitlerinin tarihselliğini yok etmekte veya silikleştirmektedir. Burada aslolan, kullanılan kişi (Nâmık Kemal) ve malzemenin (onun eserleri) gerçekliğinden çok, malzemeyi kullananın (siyasetin ve kültür politikalarının belirleyicileri) tasarımıdır. Bu tasarımı da, yine monolitik ve belirli olmamakla birlikte, bu çalışmada ortaya koyulduğu gibi ilk olarak erken Cumhuriyet'in kırmızı çizgileri belirleyecektir. Bu çizgilerin kimi zaman incelik kimi zaman da kalınlaşması Nâmık Kemal'i sahiplenen veya onu değersizleştiren eleştirel yaklaşımların da kendi içlerinde bütünlüklü bir yapı göstermemelerine neden olmuştur. Böylelikle onu farklı ve yer yer birbirine karşıt yönlerle mitleştirilenler ve değersizleştirenler/reddedenler olmuştur. Benzer tavrın, siyasî ve kültürel ortamın farklı olduğu sonraki dönemlerde (Demokrat Parti iktidarı, 1960'lar, 1970'ler, 12 Eylül 1980 sonrası ve günümüzde) de görülmesi ise özelde Türk edebiyatının, genelde ise Türk modernleşmesinin temel sâiklerinin (Batı karşısında gecikmişlik hissi, millî/ulusal olanın öne çıkarılışı, milliyetçilik/ulusalcılık, Türk-İslâm sentezi vb.) az çok aynı sorun ve reflekslerle bir kısır döngü içinde devam ettiğinin göstergesidir.

Kaynaklar

Ahmet Kutsi [Tecer] (1930). Eski ve yeni edebiyat. *Görüş*, (1), 96-107.

Akün, Ö. F. (1977a). Tanzimat edebiyatı sözü ne dereceye kadar doğrudur? *I. Kubbealtı Akademi Mecmuası*, (1), 15-37.

¹¹ Türk Dil Kurumu başkanı İbrahim Necmi Dilmen (1940), kitaba yazdığı “Önsöz”de her ne kadar Necip Fazıl'ın “Nâmık Kemal'in asıl büyüklüğü neresinde olduğunu derin bir görüşle sezmiş, bu büyüklük onu başka yapma birincilere ihtiyaçsız bıraktığına kanmış, ondan sonra şair, gazeteci, münekkit, edebiyatçı, tarihçi, roman ve tiyatro muharriri olarak onun gerçek yerini büyük bir özenle belirtmiştir” dese de (s. VI), eserin arkasına 52 sayfalık “Notlar” kısmı eklemek zorunda kalmıştır. Kitap üslubu, bilimsel ölçütler içinde yazılmaması ve intihal içermesi iddialarıyla birçok kişi tarafından da eleştirilmiştir. Bu konuda en yetkin yazı Fevziye Abdullah Tansel (1941) imzasıyla *Ülkü* dergisinin 96. sayısında “Bibliyografya: Kitaplar ve Mecmualar” adı altında yayımlanmıştır (s. 178-191).

- Akün, Ö. F. (1977b). Tanzimat edebiyatı sözü ne dereceye kadar doğrudur? II. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, (II), 22-39.
- Ali Ekrem [Bolayır] (1930). *Namık Kemal*. Devlet Matbaası.
- Altuğ, F. (2007). Namık Kemal'in edebiyat eleştirisinde modernlik ve öznellik (Yayımlanmamış doktora tezi). Boğaziçi Üniversitesi.
- And, M. (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türk tiyatrosu 1923-1983*. Türkiye İş Bankası Yayınları. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. (1942). *Namık Kemal hakkında, büyük şair'in 100. doğum yıldönümü münasebetiyle*. Vakıf Matbaası.
- Armağan, Y. (2011). *İmkânsız özerklik: Türk şiirinde modernizm*. İletişim Yayınları.
- Atatürk, M. K. (1972). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri, tamim ve telgrafları*. S. Borak, U. Kocatürk (Haz.). Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Baki, E. Â. (1949). *Namık Kemal Afyon'da*. C. H. P. Halkevleri Yayınları.
- Birkan, Tuncay. (2019). *Dünya ile devlet arasında Türk muharriri 1930-1960*. Metis Yayınları.
- Çağlar, B. K. (1933). Aruz-hece meselesi. *Varlık*, (6), 83.
- Enis Behiç (1933). Bir eski bahis: aruz-hece. *Varlık*, (6), 84-85.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1939). Nâmık Kemal. *Ülkü Halkevleri Dergisi*, (71), 387-393.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1939). *Namık Kemal ve ideolojisi*. Ulus Basımevi.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1940). Nâmık Kemal ve yaşayan tarafları. *Ülkü Halkevleri Dergisi*, (94), 289-297.
- Gölpınarlı, A. (1945). *Divan edebiyatı beyanındadır*. Marmara Kitabevi.
- Güvemli, Z. S. (1936). *Namık Kemal aleyhine çıkarılan bir anket dolayısıyla*. yy.
- Hulûsi, Ş. (1941). Haberler: Nâmık Kemal'in yüzüncü yıldönümü ve matbûât. *Ülkü Halkevleri Dergisi*, (95), 445-451.
- İsmail Hikmet (1932). *Namık Kemal*. Kanaat Kütüphanesi.
- Kaplan, M. (1948). *Namık Kemal: Hayatı ve eserleri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Karatay, N. R. (1941). *Namık Kemal ve idealizmi*. Vilayet Matbaası.
- Kâzım Nami (1932). Aruz mu, hece mi?. *Öz Dilimize Doğru*, (1), 15.
- Kâzım Nami (1933). İnkılâp edebiyatı. *Varlık*, (1), 3.
- Kemal Tahir (1936). *Namık Kemal için diyorlar ki*. Şirket-i Mürettebiye Matbaası.
- Kemal Tahir, Suat Derviş ve Ahmed Cevad (1936). *1936 modeli gençler ve zavallı Peyami Safa*. yy.
- Kemalettin Kami (1933). Milli vezin her bakımdan aruza faiktir. *Varlık*, (6), 83.
- Kemalettin Şükrü (1931). *Namık Kemal hayatı ve eserleri*. Kanaat Kütüphanesi.
- Kerim Sadi (1932). *Namık Kemal: tarihin materyalist telakkisine göre yahut tarihi Namık Kemal'in keşfine doğru ilk adım*. İnsaniyet Kütüphanesi.
- Kısakürek, N. F. (1940). *Nâmık Kemal, doğumunun 100. yıldönümü dolayısıyla şahsı, eseri, tesiri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (1992). *Şahsı eseri ve tesiriyle Namık Kemal*. Büyük Doğu Yayınları.
- Kolcu, H. (1993). *Türk edebiyatında hece-aruz tartışmaları*. Kültür Bakanlığı Yayınları. [Sevük]. İsmail Habib (1340/1925). *Türk teceddüd edebiyatı tarihi*. Matbaa-i Âmire.
- Sevük, İ. H. (1935). *Edebî yeniliğimiz*. Remzi Kitabevi.
- Sevük, İ.H. (1951). *Tanzimat Devri edebiyatı*. İnkılap ve Aka.
- Levend, A. S. (1934). *Edebiyat tarihi dersleri: Tanzimat Edebiyatı*. Marifet Matbaası.
- Memet Fuat. (2006). *Nâzım Hikmet: Yaşamı, ruhsal yapısı, davaları, tartışmaları, dünya görüşü, şiirin gelişmeleri*. 5. Baskı. Adam.

- Millî Türk Talebe Birliği (1936). *Namık Kemal*. Tecelli Basımevi.
- Namık Kemal (1303/1885-86). Mukaddime. *Bahâr-ı dâniş* içinde (ss. 5-18). Matbaa-i Ebuzziya.
- Namık Kemal (1305/1889-90). *Mukaddime-i Celâl*. Kitabhane-i Ebuzziya.
- Nayır, Y. N. (1933). Aruz hece meselesi. *Varlık*, (6), 82-83.
- Nâzım Hikmet. (2001). Bir provokatör üstünde hiciv denemeleri. *Benerci kendini niçin öldürdü, şiirler 2* içinde (ss. 151-152). Yapı Kredi Yayınları.
- Nour, R. (1936). *Namık Kemal: grand poète et idéologue turc*. Imp. Ettihad. (Alexandria, Revue de turcologie; tome ii, livre 2).
- Özden, Ş. (1944). Edebi anketimiz: Prof. Sabri Esat Siyavuşgil'in cevabı. *Varlık*, (258-259), 297-298.
- Özgül, M. Kayahan (2014). *Kemâl'le ihtimâl: Namık Kemal'in şiirine tersten bakmak*. Dergâh Yayınları.
- Sadettin Nüzhet (1933). *Namık Kemal: hayatı ve şiirleri*. Yeni Şark Kitaphanesi.
- Safa, P. (1935). *Cingöz Recai'den Nâzım Hikmet'e*. Hafta (23 Eylül).
- Sungu, İ. (1941). *Namık Kemal*. Ankara Halkevi Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1942). *Namık Kemal antolojisi*. Muallim Ahmet Halit Kitapevi.
- Tansel, F. A. (1941). Bibliyografya: Kitaplar ve mecmualar. *Ülkü Halkevleri Dergisi*, (96), 178-191.
- Tavukçu, O. K., Tilbe, A. (Ed.). (2010). *Doğumunun 170. yılında uluslararası Namık Kemal sempozyumu Cilt I-II*. Namık Kemal Üniversitesi.
- Yücebaş, H. (1937). *Namık Kemal ve vatan sevgisi*. İl Basımevi.